

بازخوانی «مقوله‌ها و مقاله‌ها»: بررسی ادبیات دفاع مقدس»

مجموعه مقالات فراهم آمده در کتاب مقوله‌ها و مقاله‌ها مجموعه‌ای است از دیدگاه‌های مختلف، که موضوع محوری همه مباحث، ادبیات دفاع مقدس است. مقالات این مجموعه، بنا بر یادداشت گردآورنده، به برخی از پژوهشگران و کوشندگان ادبیات دفاع مقدس سفارش داده شده و پیش از انتشار مقالات، جلساتی برای نقد و ارزیابی مقالات نوشته شده تشکیل گردیده و حاصل این جلسات، همراه اصل مقالات، یکجا در این مجموعه منتشر شده است.

این مجموعه، در ۴ بخش اصلی، به طرح مباحث نظری و بررسی مسائل و مباحث مطرح در چهار مقوله اصلی در ادبیات دفاع مقدس می‌پردازد: ۱. خاطره، ۲. شعر، ۳. داستان، ۴. زندگینامه داستانی.

یادداشت آغاز مجموعه، گذشته از اشاراتی درباره خود مجموعه و نحوه و بنیان فراهم آمدن مقالات، بیانگر برخی پرسش‌های بنیادین درباره گذشته، حال و آینده ادبیات دفاع مقدس در ایران است، که آگاهی از این پرسش‌ها و اندیشیدن درباره آنها، در تعیین جایگاه، مفهوم ادبیات دفاع مقدس در ادبیات معاصر ایران و مطالعات ادبی و پژوهشی و مهم‌تر از آن، تعیین مسیر آینده این جریان، بسیار لازم و ضروری است و از اهمیت بسیار زیاد برخوردار است. پرسش‌هایی چون:

۱. آیا نهادی مناسب برای تدوین مبانی ادبیات دفاع مقدس و یا اصولاً فرهنگ دفاع مقدس - نه تنها در اسم و رسم - در کشور، که بهره‌مند از فرزاتگان و پیشگامان این عرصه باشد، وجود دارد؟

۲. چه تعریف‌هایی تا کنون برای ادبیات سنتی، کهن، پویا، مدرن، به‌روز، کارآمد، اثرگذار، تحوّل‌آفرین، جهت‌بخش، هدایت‌کننده، روشن‌کننده، متمایزکننده حق از باطل، مروج ارزش‌ها و باورهای دینی، ترویج‌کننده حماسه‌آفرینی، پاسداری از فرهنگ ارزشی یا فرهنگ شهادت و...، جنگ، دفاع مقدس، پایداری و... تدوین و عملیاتی شده است؟

۳. پژوهش‌های مربوط به ارزیابی و پرسش‌های مبنایی در حیطه‌های تولید و اثرگذاری (نویسنده و مخاطب و به طور شاخص‌تر، پیام، که اصل

زینب علوی



* مقوله‌ها و مقاله‌ها: بررسی ادبیات دفاع مقدس (مجموعه مقالات و نشست‌هایی در موضوعات خاطره، شعر، داستان و زندگی‌نامه داستانی) ۲ جلد
* به کوشش: محمّدقاسم فروغی جهرمی
* چاپ اول، خانه کتاب و بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، تهران: ۱۳۸۹.

دارای بار تاریخی و درازمدت برای ایجاد تحول درونی و تغییر نگرش‌های نسل‌های مختلف بشری - در داخل یا خارج از کشور - است؟ چرا و به چه دلیل؟ اگر جواب منفی است، پس باید آثار، دارای کیفیت عمیق ادبی و فرهنگی باشد و چنان که جواب مثبت است، چرا بر این امر اصرار می‌شود؟

۱۱. آیا مدیران رده‌های عالی حوزه فرهنگ و ادبیات کشور مطالباتی از دست‌اندرکاران عرصه ادبیات دفاع مقدس داشته‌اند؟ چرا و به چه دلایل و با چه رویکردی؟ که اگر چنین بود، حتماً لوازم و ابزار آن نیز برای تحقق خواست‌های آنان باید در خدمت عوامل اجرایی و پژوهشگران یا نویسندگان آن قرار می‌گرفت.

مروری اجمالی به مباحث مطرح در برخی مقالات این مجموعه، بی‌مناسبت نیست:

بخش اول: خاطرہ

۱. درآمدی بر مطالعه نشانه‌شناختی روایت/ علی‌رضا کمری

نویسنده پس از تبیین تعاریفی از روایت، برخی خصصت‌ها و وصف‌های روایت را برشمرده و برخی انواع روایت را، به‌ویژه بر مبنای نسبت راوی و امر واقع در جهان بیرون، ذکر کرده است. بنا بر گفته نویسنده، روایت، نوعی شیوه استدلال و اقناع است. گزاره‌های روایی با تکرار و تواتر، در مخاطبان تصرف می‌کنند. روایت‌ها پردازنده جهان ما هستند. روایت، پدیده‌ای متکثر، افزود و کاست‌پذیر و سیال است. روایت‌ها به مقتضای حال و مشاهده مخاطبان در مرور ایام و روزگاران، بازتولید می‌شوند و این فرآیند، تحت تأثیر جریان‌های پیدا و پنهان، به نحو مضاعف سبب یکسان‌سازی باور مخاطبان می‌شود. روایت‌ها به ادراکات ما شکل می‌دهند. آنها را عرضه می‌کنند و سمت و سوی کردار ما را معین می‌کنند. روایت، فی‌نفسه نوعی معرفت است. روایت تکثیرپذیر و متأثر از ذهنیت دو سوی روایت است و همین ویژگی، روایت را مستعد حواشی و پیرایه‌ها می‌کند. آن سان که هسته اولیه و اصلی آن دگرگون و حتی محو می‌شود. نکته مهم مورد اشاره نویسنده، روایت‌زدگی است. روایت، روایتی از امر واقع است و شناسای راوی و نسبت او با موضوع. با این وصف، سيطرة و تغلب یک‌سویه روایت بر ذهن، روایت‌زدگی یا کورنگی می‌آورد.

۲. نشست نقد و بررسی مقاله آقای کمری: «درآمدی بر مطالعه نشانه‌شناختی روایت»، با حضور علی‌رضا کمری، نصرت‌الله محمودزاده، رحیم مخدومی و محمدقاسم فروغی در اینجا برخی مباحث مطرح‌شده در مقاله مذکور، مورد پرسش قرار گرفته است.

۳. ضرورت پرداختن به تاریخ شفاهی جنگ هشت‌ساله ایران و عراق / سیدقاسم یاحسینی

نویسنده در آغاز با طرح پرسش‌هایی درباره مفهوم جنگ، به طور کلی، و جنگ واقع‌شده میان دو کشور ایران و عراق، ذیل چند عنوان به بحث محوری مقاله، یعنی ضرورت پرداختن به تاریخ شفاهی جنگ هشت‌ساله ایران و عراق، پرداخته است.

نویسنده با طرح سؤال «آیا جنگ چیز خوبی است؟»، پس از بیان مقدمات و نظرات مختلف درباره ابعاد گوناگون جنگ، چنین نتیجه می‌گیرد

کالاهای تبادل‌یافته در این مسیر است) با چه پیش‌زمینه‌هایی قابل اجرا می‌شود و تحقق می‌یابد؟

۴. چه رابطه‌هایی می‌توان بین نیاز جامعه با خالقان آثار، تولیدکنندگان، نیاز جامعه و دغدغه‌های تغییر یافته - با توجه به شرایط زمان و مخاطب - و خلاقیت‌های مورد نیاز پیش‌بینی کرد و برای شرایط آرماتی، برنامه‌ریزی و تمهیدات مناسب در نظر گرفت؟

۵. آیا ادبیات دفاع مقدس دارای ظرفیت الگودهی، اسطوره و نمادسازی در حیطه‌های کاملاً ارزشی و آرماتی است؟ و یا صرفاً باید در خدمت آن باشد؟

(که اگر چنین است، به چه رابطه و روشی در این بستر باید توجه شود و اصولاً ادبیات دفاع مقدس، در زمره ادبیات کشور و ادبیات فراملی، چگونه و با چه فرآیندی باید نهادینه شود؟)

۶. مرجع نهادینه کردن باورها و دغدغه‌های ادبیات کشور و علمی نمودن آن کجاست؟ و چرا؟ آیا دانشگاه‌ها و مراکز علمی - پژوهشی موجود کشور توان همراهی یا علمی کردن این نظریه‌ها و مبانی‌شناسی‌های مورد نیاز را دارند؟ متون، افراد، خبرگان، صاحب‌نظران این عرصه، در کدام کوره علمی و تجربی آبدیده شده‌اند و چه مقالات علمی در این زمینه تدوین نموده و این اصول را به چه شیوه و مبنایی آموزش دیده یا قبلاً ارائه کرده‌اند؟

۷. آثاری عمل نویسندگان و اعمال دیدگاه‌ها و رویکردهای آنان و پرهیز از نزدیک شدن به خط‌مژها، چگونه تدوین و پذیرفته شده است و در ممیزی‌ها طبق آن عمل می‌شود؟ آیا آیین‌نامه یا دستور عملی برای این رویکرد وجود دارد؟ آیا به چنین رویکردی نیاز هست یا باید مسیرهای دیگری برای آن پیدا نمود؟

۸. چه سرمایه‌گذاری پژوهشی برای گستره فرهنگ دفاع مقدس، به‌ویژه ادبیات و هنر، به صورت کاملاً علمی و آکادمیک، با بهره‌مندی از صاحبان این موضوعات شده و مؤلفه‌های ایجاد سازمان و نظام کاراً در این مقوله، به صورت رساله‌های کارساز و تحول‌آفرین تدوین و منتشر شده است؟ دانشگاه‌ها و استادان چه دغدغه‌ای در این امور داشته‌اند؟ چند رساله مفید و علمی تدوین شده و نتیجه آنها در روند کارها چه بوده است؟ آیا در یک ارزیابی می‌توان ادعا کرد که اغلب مدیران حوزه ادبیات دفاع مقدس مقداری از این پژوهش‌ها را مطالعه کرده‌اند؟ (چرا که در این صورت باید حوزه‌های علمی گسترده‌تر، جذاب‌تر و دارای شمول و تنوع لازم می‌بود).

۹. آیا پژوهش‌هایی در زمینه ویژگی‌های متولیان و مدیران حوزه فرهنگ، ادبیات و هنر دفاع مقدس انجام شده و مشخصه‌های لازم برای تصدی این امر مهم تدوین گردیده است تا بر اساس آن افراد انتخاب شوند؟ یا اینکه این امور به دست عوامل دست‌چندم اداره می‌شود؟ آنان که اغلب با این حوزه نه آشنایی کامل دارند و نه دارای تجربیات کافی‌اند و نه از کارنامه موفق برخوردارند؛ چرا که امور مهم و سرنوشت‌ساز، ناگزیر باید دارای ویژگی‌های لازم و افراد مناسب و خبره باشد.

۱۰. آیا کارکرد ادبیات دفاع مقدس یک امر تبلیغی و سطحی است یا

که «جنگ و تجاوز، موجب شرمساری و سرافکندگی، و دفاع و مقاومت موجب آبرومندی و سرافرازی است». پس از گفتاری کوتاه درباره جایگاه تاریخی جنگ ایران و عراق و بررسی آن از منظر تاریخ معاصر ایران، به پرسشی مقدر که از ضرورت صرف انرژی انسانی و مادی درباره جنگ هشت ساله، با وجود این همه کتاب و نوشته، می پرسد، پاسخ می دهد. در ادامه، درباره تاریخ شفاهی، تاریخ شفاهی جنگ هشت ساله و ضرورت پرداختن به تاریخ شفاهی جنگ هشت ساله سخن گفته شده است. یک پرسش بنیادی مقاله این است که چرا باید با شیوه «تاریخ شفاهی» به سراغ خاطرات ایام جنگ رفت؟ نویسنده کوشیده است به این پرسش پاسخ دهد. بحث بعدی نویسنده، زیرشاخه های تاریخ شفاهی جنگ تحمیلی است.

۴. جایگاه نقد در خاطره نویسی دفاع مقدس / شمسی خسروی

نویسنده مقاله در اینجا «خاطره» را یکی از گونه های ادبی برشمرده و ضرورت نقد متن آن را یادآوری کرده است. اعتبار و سندیت، اصلی ترین مسئله مطرح درباره خاطره است و عنصر «تخیل» را می توان مرز جداکننده خاطره و گونه های دیگر ادبی تلقی کرد.

نویسنده در ادامه، خاطره را از سه جهت شایسته ارزیابی و نقد دانسته است. بنابراین مصاحبه کننده و تدوین کننده، باید توجه ویژه به این سه رکن داشته باشد: ۱. موضوع، ۲. استناد وقایع، ۳. نثر خاص خاطره.

نقد نشدن خاطرات منتشر شده، از نظر نویسنده، در واقع سبب ایجاد وضعیت بحرانی در این زمینه شده است که با ایجاد زمینه های نقد خاطرات، می توان به این وضعیت بحرانی سامان داد.

۵. عوامل و متغیرهای مؤثر در متن مصاحبه / محسن کاظمی

نویسنده عوامل دخیل در متن واقعه را دو گونه دانسته است: ۱. متغیرهای درون زا، ۲. متغیرهای برون زا.

مهم ترین متغیر درون زا بر محتوا، ضمیر، اندیشه، بینش و هوشمندی دخیل در یک حادثه و واقعه است و تفاوت این عنصر در افراد مختلف، تفاوت در نوع زبان و نثر، آرایه، فرم و ساختار مصاحبه و خاطره خود را نشان می دهد. متغیرهای برون زا نیز از نظر نویسنده، زمان، مکان، پیش داده ها و خود محقق، مصاحبه گر و تدوین کننده است که در تولید، تکوین و شکل گیری محتوا بسیار مؤثرند.

۶. زن و جنگ (زنان، همراهان همیشه در سایه جنگ) / معصومه رامهرمی

مسئله نسبت زن با جنگ - در جنگ، پس از جنگ و روایت از جنگ - مسئله محوری این مقاله است.

نویسنده در آغاز، چند پرسش اساسی در حاشیه این نسبت مطرح کرده و سپس با بررسی تعدادی از کتاب های خاطرات مردان و زنان رزمنده که در چند سال اخیر منتشر شده، کوشیده است پاسخی برای آنها بیابد و حضور زن در جنگ یا نقش او در روایت های از جنگ را نشان دهد. نتیجه ای که نویسنده با بررسی کتاب های خاطرات دهه های مختلف - از آغاز جنگ تا امروز - می گیرد، این است که حضور زنان در جنگ نمود داشته، اما انعکاس آن در روایت های بعدی چندان پررنگ نیست. طرح مسئله این

حضور، بسیار مهم و ضروری است و راه آن، در آغاز، خاطره گویی و سپس خاطره نویسی توسط خود زنان است.

۷. نشست نقد و بررسی مقاله خانم رامهرمی «زن و جنگ» / با حضور

معصومه رامهرمی، مریم برادران، مریم کاظم زاده و محمداقاسم فروغی در این نشست، البته عمده مباحث، ادامه مباحث مطرح شده در مقاله مذکور است و حاضران، به عنوان کارشناس، نظرات خود را درباره موضوع مقاله گفته و عمدتاً همراه با نویسنده به طرح مسئله و موضوع و همدردی با او پرداخته اند و ابعاد مختلف کمبودها در این زمینه را کاویده و آییناً راهکاری پیشنهاد کرده اند.

۸. تاریخ شفاهی از منظر همسانی در زبان و گفتار / سیدمحمد

میرکاظمی

مقاله با بیان جایگاه و ارزش و اهمیت خاطرات مکتوب در تاریخ نگاری آغاز می شود و در ادامه، ذیل چند موضوع، نقش و تأثیر برخی عناصر زبانی و غیرزبانی در گفتار، و صورتی از آن، یعنی خاطره مکتوب، بررسی شده است: نظام تاریخ و نظام گفتار؛ تاریخ، زبان، جامعه؛ ساختار کلمه در زبان؛ معنی و مضمون کلمات؛ روان و زبان؛ درک گفتار؛ زبان و تفکر کلامی؛ انگیزه های گفتار (براز نیاز، تبادل اطلاعات، ضابطه مندی اندیشه)؛ دو شکل در میان گفتاری (۱. زبان گفتاری شامل گفت و گوی دونفری و تک گویی، ۲. زبان نوشتاری)؛ نقل در فرهنگ و زبان ایرانی؛ رمزهای زبانی؛ گویش؛ لهجه؛ زبان عامیانه؛ زبان صنفی؛ زبان مخفی؛ زبان محاوره یا گفت و گو؛ واژه های محاوره ای در مصاحبه؛ لحن و آهنگ در مصاحبه؛ نقش زبان در خودگشودگی؛ زبان غیرکلامی؛ استنباط از کلام.

نویسنده با طرح مباحث نظری زبان، میزان تأثیر خودآگاهی نویسنده خاطره یا مصاحبه کننده به این مسائل را یادآوری می کند و چنین نتیجه می گیرد که زبان و انشعابات آن، از جمله گویش، لهجه و لحن در گفتار دو نفری (دیالوگ)، منشأ اثر است و هرچه زبان طرفین مصاحبه به هم نزدیک تر باشد، القای مفاهیم و درک معانی سهل تر و کامل تر خواهد بود.

۹. نگاهی گذرا به مجموعه مقالات «بررسی خاطره نویسی دفاع

مقدس» / مهدی فراهانی

این مقاله که آخرین مقاله بخش اول کتاب، یعنی «خاطره» است، در واقع نقد برخی مقالات همین بخش از کتاب است که پیش از انتشار، در اختیار نویسنده مقاله قرار گرفته و او نظرات خود را درباره آنها نوشته است. این نکته را بعد از تلاش فراوان و با قرائن مختلف، از چند صفحه آغازین مقاله می توان فهمید! چون تصریحی در این باره نیست و حتی در آغاز، خواننده گمان می کند که این مقاله در نقد کتابی مستقل با نام «بررسی خاطره نویسی دفاع مقدس» که مجموعه ای از مقالات است، نوشته شده است.

بخش دوم: شعر

بخش دوم کتاب، شامل ۱۱ مقاله درباره شعر دفاع مقدس است و در پایان این بخش نیز مقاله ای در نقد این ۱۱ مقاله آمده است که آن هم مشکل مقاله نهم بخش اول (خاطره) را دارد.

۱. تکلیف و تکلف: نگاهی به تعریف و ویژگی های شعر دفاع مقدس

نویسنده در این مقاله کوشیده است تعریفی در حد امکان جامع و مانع - و به قول منطقیان، تعریف به حد و رسم - از برخی مفاهیم مرتبط با شعر دفاع مقدس عرضه کند. پس از بیان مقدمه‌ای درباره ماهیت «نام»، مفاهیم اساسی مطرح در این بحث بررسی شده است: جنگ، شعر، شعر جنگ، شعر پایداری، شعر دفاع مقدس.

۲. درآمدی بر شعر دفاع مقدس (تعریف و تبصره) / ضیاءالدین ترابی
نویسنده کوشیده است با تبیین مفاهیم مندرج در ترکیب «شعر دفاع مقدس»، یعنی شعر، دفاع و مفهوم آن، مقدس بودن دفاع و نسبت میان این مفاهیم، به نوعی تعریف از شعر دفاع مقدس برسد. پس شعرهای گنجدید در ذیل تعریف «شعر دفاع مقدس» را به دو گروه «شعرهای سروده‌شده در طول ۸ سال جنگ تحمیلی» و «شعرهای پس از پایان جنگ» تقسیم کرده و آنگاه تمامی شاعران اشعار مذکور را در سه دسته گنجانده است: ۱. شاعرانی که پیش از پیروزی انقلاب شعر گفته‌اند، ۲. شاعرانی که هم‌زمان یا اندکی پس از پیروزی انقلاب، شاعری را آغاز کردند، ۳. شاعرانی که سرودن شعر را پس از پایان جنگ آغاز کرده‌اند. در ادامه، نمونه‌هایی از شاعران نقل شده و سپس برخی اشعار شاعران، با توجه به عناصر اصلی شعر، یعنی زبان، بیان، عاطفه، اندیشه، موسیقی، ساختار، شکل و محتوا، تحلیل شده است.

۳. تطورات شعر دفاع مقدس در تعامل با نهاد قدرت / زهیر توکلی
نویسنده مقاله نخست کوشیده است شعر دفاع مقدس را در بستر اجتماعی تاریخ ایران قرار دهد و شکل‌گیری آن را در این «زمینه» تحلیل کند. در ادامه به برخی از ویژگی‌های این نوع شعر اشاره شده است: نداشتن عقبه روشنفکری، ملی بودن شعر دفاع مقدس، شکل‌گیری هسته جدید روشنفکری دینی در شاعران پس از انقلاب، تلقی عبادی از سرودن شعر، شعر عاشورایی: ژرف‌ساخت شعر دفاع مقدس.

نویسنده سپس زیر عنوان «تعامل نهاد قدرت با شعر دفاع مقدس»، چند پرسش بنیادی مطرح کرده و اگرچه به آنها پاسخی نداده، اما تلقی او چنین است که پاسخ به این پرسش‌ها، کاری است که مدیران فرهنگی باید آن را جدی بگیرند؛ پرسش‌هایی چون: آیا شعر دفاع مقدس دوره‌اش تمام شده است؟ اگر پشتیبانی و تزریق ارگان حکومتی نمی‌بود، این شعر تا کنون زنده مانده بود؟ و ...

بحث بعدی نویسنده، ارائه توصیفی اجمالی از وضعیت امروز شعر دفاع مقدس است. نویسنده کوشیده است در ادامه به این پرسش مهم پاسخی بدهد: آیا شعر دفاع مقدس، اسطوره است یا واقعیت؟

بحث دیگری که نویسنده به آن پرداخته، محورهای کارهای فرهنگی، هنری و ادبی دفاع مقدس است. پرسش‌هایی پرسیده می‌شود و نویسنده می‌کوشد به پرسش‌های خود پاسخ دهد.

۴. نشست نقد مقاله آقای توکلی: «تطورات شعر دفاع مقدس در تعامل با نهاد قدرت» / با حضور دکتر صابر امامی، سیداحمد نادمی، زهیر توکلی و محمدقاسم فروغی

در این نشست، مقاله مذکور نقد و بررسی شده و منتقدان درباره ساختار

و انسجام مطالب مقاله، بحث نسبت شعر دفاع مقدس با اسطوره و واقعیت و... داوری کرده‌اند.

۵. مسئله سفارش و شعر در حوزه ادبیات دفاع مقدس / زهیر توکلی
مسئله اساسی مقاله، قضاوت درباره نفس «سفارش» و نسبت آن با اثر هنری و در اینجا، اختصاصاً شعر است. نویسنده، با ارجاع به تاریخ ادبیات ایران، بدی و خوبی شعر سفارشی را منوط می‌کند به سه عامل: ۱. جایگاه شعر و شاعر در تعامل با سفارش‌دهنده و بالمآل، نهاد قدرت، ۲. مشروعیت نهاد قدرتی که سفارش می‌دهد (از نظر شاعری که سفارش می‌پذیرد)، ۳. موضوع سفارش و تجربه عاطفی اصیل شاعر.

۶. بررسی سیر تکوینی شعر دفاع مقدس / رضا اسماعیلی
کوشش نویسنده در این مقاله، عرضه یک تصویر تاریخی از شکل‌گیری شعر دفاع مقدس است و البته، دیدگاه او دیدگاهی وقایع‌نگارانه نیست؛ بلکه بیشتر نوع‌شناسانه است. تلاش نویسنده، بر ارائه دسته‌بندی‌هایی در این موضوع است. او در آغاز، شعر دفاع مقدس را به دو دسته کلی تقسیم کرده است: ۱. شعر دوره جنگ (۱۳۵۹-۱۳۶۷)، ۲. شعر دوره پس از جنگ (۱۳۶۸-۱۳۷۶). آنگاه شعر دفاع مقدس در دوره جنگ را این‌گونه دسته‌بندی کرده است: ۱. شعر انقلابی - مذهبی، ۲. شعر ملی - میهنی (الف: در موضوع تأیید، ب: در موضوع تکذیب، یا شعر ضدجنگ).

نویسنده شعر دفاع مقدس پس از جنگ را به دو دسته تقسیم کرده است: ۱. شعر رسمی و سفارشی (گزارشگری و تاریخ‌نگاری)، ۲. شعر غیررسمی و خودجوش (شعر حسرت - اعتراض). گفتار آخر نویسنده درباره شعر پایداری است.

۷. ویژگی‌های مشترک شعر مقاومت در ادبیات ایران و جهان / غلامرضا کافی

ادبیات تطبیقی، رویکردی راهگشا در مطالعات ادبی است که در چهره‌هایی نو در برابر پژوهشگران ادبیات می‌گشاید. این‌گونه از مطالعات ادبی، خواننده را به درکی عمیق‌تر از اثر ادبی می‌رساند و به دریافت و تأثر او از اثر ادبی، نوعی خودآگاهی می‌بخشد. نویسنده در این مقاله با آوردن و مقایسه قطعاتی از اشعار شاعران ایران و جهان و مقایسه و مقابله آنها، برخی مضامین محوری و اساسی مشترک میان شاعران شعر مقاومت را نشان داده است. این ویژگی‌ها عبارتند از: ستم‌ستیزی، میهن‌دوستی، تحریض به مقاومت، صلح‌جویی و مهرورزی، تقدیس آزادی و آزادی، تکریم انقلابیون تاریخ، تطبیق تاریخ (اشارات تلمیحی).

۸. تأملی بر درون‌مایه اشعار دفاع مقدس و تطبیق آن با نیازهای شعر امروز / محمدعلی آقامیرزایی

پس از مقدماتی درباره ماهیت شعر، نویسنده عناصر اصلی شعر دفاع مقدس را چنین برشمرده است: ۱. مقاومت و پایداری، ۲. تکیه بر عناصر حماسی، ۳. نوحه‌ها، مراثی و سروده‌ها (با زیرمحورهای ساختاری). ادامه مباحث مقاله: ذکر یک آسیب مهم در شعر دفاع مقدس، شرط ادامه حیات پویا در شعر دفاع مقدس، نگاهی به امروز شعر دفاع مقدس.

۹. اسطوره، الگو و نماد در شعر نصرالله مردانی: کتاب «قیام نور» / خلیل عمرانی

مباحث مقاله ذیل این عناوین مطرح شده است: ضرورت خلق ادبیات مناسب با ارزش‌های انقلاب اسلامی، معنای اسطوره، الگو و نماد در فرهنگ اسلامی، نقش اسطوره، الگو و نماد در شعر شاعران انقلاب اسلامی، معرفی کتاب قیام نور، نمونه‌های اسطوره، نماد و الگو در اشعار مردانی.

۱۰. به سوی تعادل: بررسی قالب‌های شعر دفاع مقدّس / حمیدرضا شکارسری

نویسنده در این مقاله کوتاه، با نگاهی به گونه‌های مختلف موجود در شعر دفاع مقدّس، توصیفی از وضعیت امروز این شعر به دست داده و به اینجا رسیده است: اکنون روند تکاملی شعر دفاع مقدّس به گونه‌ای است که اشعار کم‌شمار، ولی ماندگارتر و زیباتر را به گنجینه خود اضافه می‌کند. عرصه شعر دفاع مقدّس، حتی به لحاظ کمی، به تعادلی بین اشعار کلاسیک و نو نزدیک شده است.

۱۱. پشت خاکریز ماه: مخاطب‌شناسی در شعر دفاع مقدّس / حمیدرضا شکارسری

نویسنده پس از طرح مباحثی چون: شعر و شناسایی طیف مخاطب، رابطه شاعر و مخاطب در شعر دفاع مقدّس (دیروز - امروز)، به شاعر دفاع مقدّس توصیه می‌کند که: شاعر دفاع مقدّس باید بپذیرد که مرحله تبلیغ و تعلیق این شعر پشت سر گذاشته شده و مرحله تثبیت و تعقل فرارسیده است و در این مرحله، غالباً دیگر مخاطب شعر، عام نیست، یا حداقل، عمومیت مرحله قبل را ندارد.

۱۲. نگاهی گذرا به مجموعه مقالات بررسی شعر دفاع مقدّس / قربان ولیئی

مروری اجمالی به مباحث مطرح‌شده در ۱۱ مقاله بخش دوم کتاب و داوری درباره آن مباحث است.

آنچه گذشت، مروری اجمالی بر مقالات جلد نخست مجموعه مقالات بررسی ادبیات دفاع مقدّس درباره «خاطره» و «شعر» بود. اکنون عناوین مقالات جلد دوم این مجموعه مقالات در دو بخش «داستان» و «زندگینامه داستانی»:

بخش سوم: داستان

- رابطه ادبیات و جنگ در طول تاریخ / محمدرضا سرشار
- پیش‌درآمدی برای بازنگری داستان جنگ (دفاع مقدّس) / علی اصغر شیرزادی

- نشست بررسی مقاله آقای شیرزادی: «پیش‌درآمدی برای بازنگری داستان جنگ (دفاع مقدّس)» / مصطفی فعله‌گری، مهدی کاموس، حسن شهسواری، علی اصغر شیرزادی و محمّدقاسم فروغی
- داستان جنگ به روایت دیگر / کامران پارس‌نژاد
- آسیب‌شناسی داستان نویسی جنگ (دفاع مقدّس)، با توجه به چند عنصر مهم داستانی / محمد حنیف

- آسیب‌شناسی تطبیقی ادبیات پایداری ایران / رضا نجفی
- نشست نقد و بررسی مقاله آقای نجفی: «آسیب‌شناسی تطبیقی ادبیات

پایداری ایران» / رضا نجفی، علی اصغر شیرزادی، ابراهیم حسن بیگی، احمد شاکری و محمّدقاسم فروغی
- مخاطب‌شناسی در حوزه ادبیات داستانی دفاع مقدّس (تأثیر کوتاه‌مدت و بلندمدت) / بلقیس سلیمانی
- سیری در نمونه‌های برگزیده ادبیات جنگی جهان و ایران / رضا نجفی

- فراملی شدن ادبیات داستانی دفاع مقدّس و ویژگی‌های جهانی شدن / کاوه بهمن

- جریان‌شناسی ادبیات داستانی دفاع مقدّس و مقایسه آن با جریان «ادبیات شبه‌آوانگارد» معاصر / محمّدعلی آقامیرزایی

- ادبیات برای کودکان و نوجوانان، آری یا نه؟ (دیدگاه‌های جمعی از نویسندگان کودک و نوجوان) / مهناز باقری

- کودک، نوجوان و ادبیات داستانی / محمدرضا رهگذر
- آسیب‌شناسی شخصیت‌پردازی در داستان‌های دفاع مقدّس کودک و نوجوان / حسین بکایی

- داستان‌های ماندگار، شخصیت‌های ماندگار (بررسی عناصر بنیادین داستان در داستان‌های دفاع مقدّس، ویژه کودک و نوجوان) / مهدی کاموس

- دو نگاه و یادداشت (مروری بر مقاله آقای بکایی: «آسیب‌شناسی شخصیت‌پردازی در داستان‌های دفاع مقدّس کودک و نوجوان») / شهرام اقبال‌زاده، فریبا نباتی

- گل فریاد شکفت: نگاهی به چند شعر قیصر امین‌پور از کتاب «مثل چشمه، مثل رود» / عرفان نظرآهاری

- نگاهی گذرا به مجموعه مقالات «بررسی داستان دفاع مقدّس» / حسینعلی قبادی

بخش چهارم: زندگینامه داستانی

- آسیب‌های موضوعی و ساختاری در زندگینامه داستانی دفاع مقدّس / نصرت‌الله محمودزاده

- نشست نقد و بررسی مقاله آقای نصرت‌الله محمودزاده: «آسیب‌شناسی زندگینامه داستانی دفاع مقدّس» / علی مؤذنی، نصرت‌الله محمودزاده، محمدرضا بایرامی، محمد ناصری، حمید حسام و محمّدقاسم فروغی

- زندگینامه داستانی دفاع مقدّس / اکبر صحرائی

- نشست بررسی مقاله آقای صحرائی: «زندگینامه داستانی دفاع مقدّس» / نصرت‌الله محمودزاده، رضا رئیس‌ی، جهانگیر خسروشاهی، مرجان فولادوند و محمّدقاسم فروغی

- تصاویر دنیای واقعی: نگاهی به عناصر زندگینامه داستانی / عزت‌الله الوندی

- نگاهی به زندگینامه داستانی و چالش‌های آن / مرجان فولادوند

- در آمدی بر جامعه‌شناسی زندگینامه‌های داستانی دفاع مقدّس / سیدمحمد میرکاظمی

- نگاهی گذرا به مجموعه مقالات «بررسی زندگینامه دفاع مقدّس» / ...

- لوازم و عوامل زندگینامه داستانی / مهدی کاموس